

4.2.2. Hustota energetických stavov

Definícia:

hustota energetických stavov – počet energetických stavov v jednotke objemu kovu, s energiami $(E, E+dE)$, delené šírkou intervalu dE .

($\equiv$ počet stavov na jednotu objemu a jednotkový interval energií),

teda:

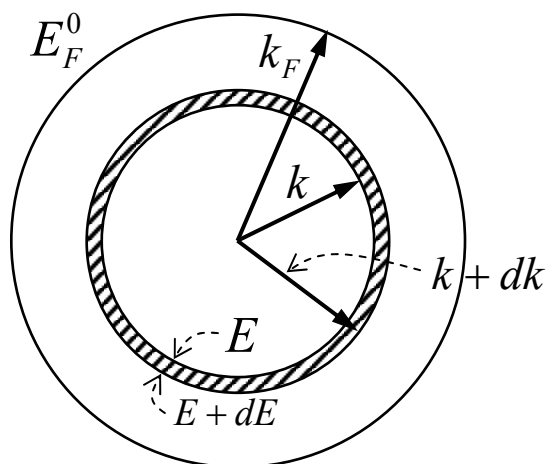
$$D(E) = \frac{1}{V} \frac{dz}{dE} .$$

Veličina $D(E)$ je potrebná k rôznym výpočtom, napr.:

- celková energia elektrónového plynu,
- stredné hodnoty energií,
- výpočet koncentrácie elektrónov, atď.

Výpočet hustoty energetických stavov $D(E)$ pre súbor voľných elektrónov v kove.

Uvažujme znázornenie energetických stavov v $\vec{k}$ -priestore (viď. obr.):

Počet stavov medzi sférami s polomerami k , resp. $k + dk$ (s energiami E až $E+dE$) je

$$dz = \frac{4\pi k^2 dk}{\frac{1}{2} (2\pi)^3} = \frac{V}{\pi^2} k^2 dk . \quad (*)$$

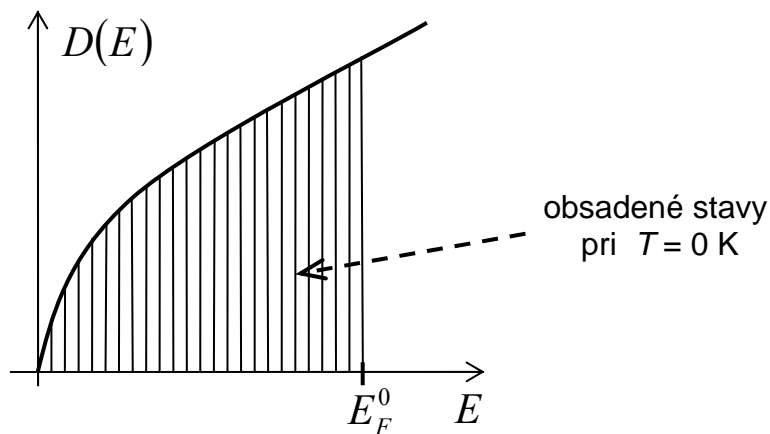
Prechod k premennej E :

$$E = \frac{\hbar^2}{2m} k^2 \Rightarrow k = \left(\frac{2mE}{\hbar^2} \right)^{1/2} \Rightarrow dk = \left(\frac{2m}{\hbar^2} \right)^{1/2} \cdot \frac{1}{2} E^{-1/2} dE ,$$

po dosadení do (*) $\Rightarrow dz = \frac{V}{2\pi^2} \left(\frac{2m}{\hbar^2} \right)^{3/2} E^{1/2} dE$ a teda:

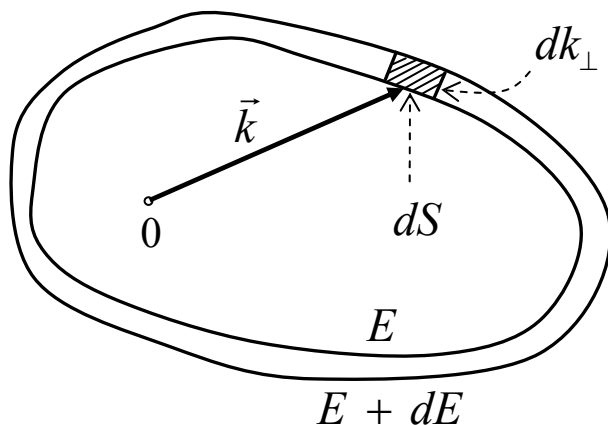
$$D(E) = \frac{1}{2\pi^2} \left(\frac{2m}{\hbar^2} \right)^{3/2} E^{1/2} .$$

V grafe:

Odvodenie všeobecného vzťahu pre hustotu energetických stavov.

Rozoberme prípad nesférických (všeobecných) izoenergetických hladín v $\vec{k}$ -priestore (viď. obr.) , počítajme $D(E)dE = dz/V$.

Uvažujme vyšrafovaný objemový element v $\vec{k}$ -priestore

$$d\tau_{\vec{k}} = dS \cdot dk_{\perp}$$

(veličina malá 3.rádu).

V uvažovanom objeme je počet možných energetických stavov

$$\frac{dS \cdot dk_{\perp}}{\frac{1}{2} \left(\frac{2\pi}{L} \right)^3} = \frac{2V}{(2\pi)^3} dS \cdot dk_{\perp} \quad ,$$

v celej medzivrstve (v $\vec{k}$ -priestore medzi izoenergetickými hladinami E a $E+dE$) je počet stavov

$$dz = \int_S \frac{2V}{(2\pi)^3} dS \cdot dk_{\perp} \quad . \quad (**)$$

Platí:

$$dE = (\text{grad}_{\vec{k}} E) d\vec{k} = |\text{grad}_{\vec{k}} E| dk_{\perp} \quad \Rightarrow \quad dk_{\perp} = \frac{dE}{|\text{grad}_{\vec{k}} E|} \quad ,$$

dosadením do (**), a využitím definičného vzťahu pre $D(E)$ získame:

$$D(E) dE = \frac{2}{(2\pi)^3} \int_S \frac{dS dE}{|\text{grad}_{\vec{k}} E|} \quad .$$

Pozn.:

Z vyššie uvedeného vzťahu je vidieť, že hustotu energetických stavov môžeme vypočítať ak je známy disperzný vzťah $E = E(\vec{k})$.

Použitie funkcie $D(E)$ pre elektrónový plyn v základnom stave:

a) **výpočet koncentrácie elektrónov v plyne** $(n = \frac{N}{V})$

$$n = \int_0^{E_F^0} D(E) dE = \int_0^{E_F^0} \frac{1}{2\pi^2} \left(\frac{2m}{\hbar^2} \right)^{3/2} E^{1/2} dE = \dots = \frac{1}{3\pi^2} \left(\frac{2m}{\hbar^2} \right)^{3/2} (E_F^0)^{3/2} \quad ,$$

koncentrácia elektrónov s energiami od E_1 do E_2 :

$$n' = \int_{E_1}^{E_2} D(E) dE \quad , \quad \text{a pod.}$$

b) **celková energia elektrónového plynu pri $T = 0$ K**

$$E_{celk} = V \int_0^{E_F^0} D(E) E dE = \frac{V}{2\pi^2} \left(\frac{2m}{\hbar^2} \right)^{3/2} \int_0^{E_F^0} E^{3/2} dE = \dots = \frac{3}{5} N E_F^0 ,$$

c) **stredná hodnota energie pripadajúca na 1 elektrón pri $T = 0$ K**

$$\bar{E} = \frac{E_{celk}}{N} = \frac{3}{5} E_F^0 .$$

4.2.3. Vplyv teploty na rozdelenie voľných elektrónov

Pri teplotách $T > 0$ dochádza k tepelnej excitácii elektrónov do vyšších energetických stavov (do stavov s $E > E_F^0$). Pri nemennej koncentrácii n preto niektoré stavy s $E < E_F^0$ ostávajú neobsadené.

Pravdepodobnosť obsadenia stavov s rôznymi energiami pri teplotách $T > 0$ rieši **kvantová štatistika**.

Obsadenie sa riadi tzv. rozdeľovacími funkciami (podľa typu častíc),

pre: fermióny – Fermi-Diracova ,
bozóny – Bose-Einsteinova .

Pozn.: V prípade nedegenerovaného plynu fermiónov či bozónov (vysvetlenie v ďalšom texte) – prechádzajú ich rozdeľovacie funkcie na Boltzmanovu rozdeľovaciu funkciu – známu z klasickej štatistiky.

Pravdepodobnosť obsadenia stavu s energiou E je u voľných elektrónov v kovoch (ide o fermióny) daná

Fermi-Diracovou rozdeľovacou funkciou:

$$f_F(E) = \frac{1}{e^{\frac{E-E_F}{kT}} + 1} , \quad (*)$$

kde k – Boltzmannova konštanta,
 E_F – Fermiho energia pri teplote T .

Parameter rozdelenia - E_F

– sa niekedy označuje μ a nazýva sa chemický potenciál (v prípade prítomnosti elektr. poľa – elektrochemický potenciál).

Pozn.: Veličina chemický potenciál je zavedená v termodynamike

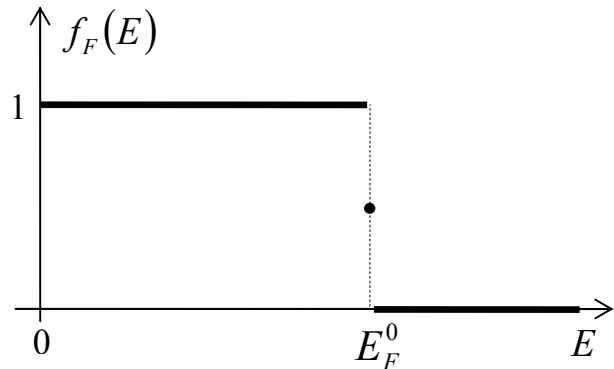
$$\text{vzťahmi } \mu = \left(\frac{\partial E}{\partial N} \right)_{S,V}, \text{ resp. } \mu = \left(\frac{\partial F}{\partial N} \right)_{T,V}.$$

Vlastnosti Fermi-Dirakovej rozdeľovacej funkcie :

Nech $T = 0 \text{ K}$,

potom $E_F = E_F(T = 0) = E_F^0$ a podľa (*) $\Rightarrow$

$$\begin{aligned} f_F(E) &= 1 \quad \text{pre } E < E_F^0 \\ &= \frac{1}{2} \quad \text{pre } E = E_F^0 \\ &= 0 \quad \text{pre } E > E_F^0 \end{aligned}$$

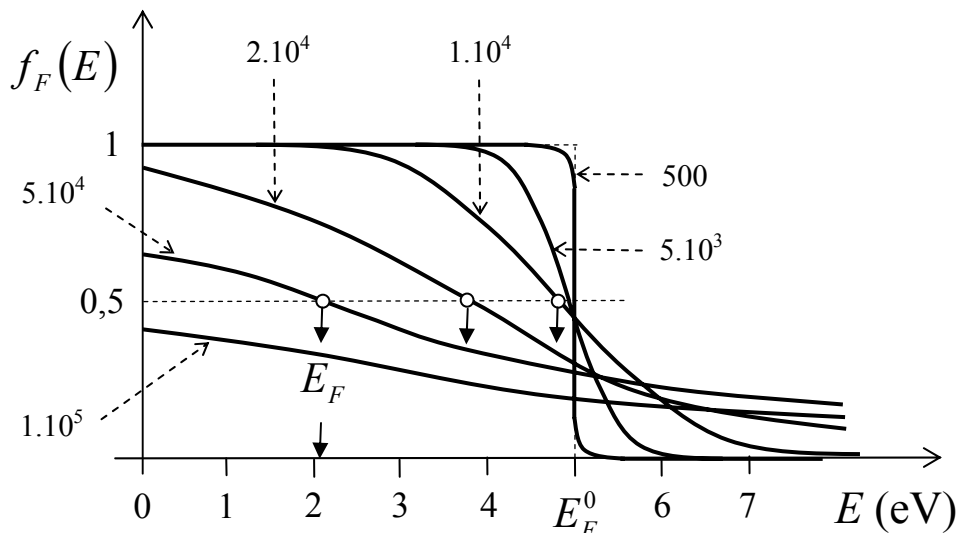

Nech $T \neq 0 \text{ K}$,

potom $E_F = E_F(T)$.

Pozn.: Pre silne degenerovaný plyn (napr. elektróny v kovoch) je táto závislosť slabá (ukážeme neskôr). Bez ohľadu na degeneráciu však vždy platí $f_F(E = E_F) = 1/2$.

Grafy závislosti $f_F(E)$ pre zvolené $E_F^0 = 5 \text{ eV}$ a rôzne teploty T (v K):

Pozn.: Uvažujme vzťah (***) za bežných podmienok.

$$\text{Nech } T = 300 \text{ K} \Rightarrow kT \approx 0,03 \text{ eV} ,$$

s uvážením, že u kovov $E_F^0 \approx 5 \text{ eV} \Rightarrow$ v mnohých prípadoch je možné teplotnú závislosť Fermiho energie zanedbať

a uvažovať $E_F \cong E_F^0$.

V mnohých konkrétnych prípadoch je možné integrál v (**) zjednodušiť – závisí to od hodnôt všetkých veličín v rovnici, t.j. od n, m, T, E_F .

Rozoberme prípad ak pre energie elektrónov platí

$$e^{\frac{E-E_F}{kT}} \gg 1 .$$

Pozn.: Nerovnosť platí ak $E - E_F \gg kT$ pre všetky hodnoty E (resp. vždy pre „chvost“ rozdeľovacej funkcie).

V tomto prípade v $f_F(E) = \frac{1}{e^{\frac{E-E_F}{kT}} + 1}$ je možné zanedbať jednotku

a pre rozdeľovaciu funkciu platí:

$$f_F \cong e^{\frac{E_F-E}{kT}} = e^{\frac{E_F}{kT}} \cdot e^{-\frac{E}{kT}} , \quad \text{t.j.} \quad f_F \cong A \cdot e^{-\frac{E}{kT}} .$$

Teda platí:

$$f_F \rightarrow f_B , \quad \text{kde } f_B - \text{ Boltzmannova rozdeľovacia funkcia.}$$

Záver: V tomto prípade je možné elektrónový plyn popísať pomocou klasickej štatistiky a takýto plyn nazývame **nedegenerovaný**.

Súvis medzi koncentráciou elektrónov n a hodnotou Fermiho energie pre nedegenerovaný elektrónový plyn.

Vychádzajme zo všeobecného vzťahu pre koncentráciu elektrónov v kryštáli

$$n = \int_0^{\infty} D(E) f_F(E) dE = \frac{1}{2\pi^2} \left(\frac{2m}{\hbar^2} \right)^{3/2} \int_0^{\infty} \frac{E^{1/2}}{e^{\frac{E-E_F}{kT}} + 1} dE , \quad \text{v ktorom,}$$

podľa vyššie urobených úvah môžeme zanedbať 1 v menovateli.

Po úprave:

$$n = \frac{1}{2\pi^2} \left(\frac{2m}{\hbar^2} \right)^{3/2} e^{\frac{E_F}{kT}} \int_0^\infty E^{1/2} e^{-\frac{E}{kT}} dE, \quad \text{substitúciou } \frac{E}{kT} = t$$

prevediem integrál $\int_0^\infty \dots dE$ na tvar $(kT)^{3/2} \int_0^\infty t^{1/2} e^{-t} dt$.

Integrály tohto typu sa najľahšie riešia pomocou tzv. Gama funkcie.

Pozn.: definícia Gama funkcie $\Gamma(x) = \int_0^\infty t^{x-1} e^{-t} dt$.

Pre náš integrál platí: $\int_0^\infty t^{1/2} e^{-t} dt = \Gamma(3/2) = \frac{1}{2} \Gamma(1/2) = \frac{1}{2} \sqrt{\pi}$.

Po dosadení a úprave

$$n = 2 \left(\frac{2\pi mkT}{h^2} \right)^{3/2} e^{\frac{E_F}{kT}} \quad (\otimes)$$

Kritérium pre nutnosť použitia kvantovej štatistiky, resp. možnosť použitia klasickej štatistiky pre súbor elektrónov

Pozn.: V prvom prípade hovoríme o ***degenerovanom***, v druhom o ***nedegenerovanom*** plyne elektrónov.

Sformulujme toto kritérium tak, aby v ňom vystupovali iba veličiny n, m, T (nie E_F).

Už sme ukázali, že klasickú štatistiku môžeme použiť ak $e^{\frac{E-E_F}{kT}} \gg 1$ pre všetky hodnoty E .

Nech táto podmienka je splnená tak, že platí $e^{\frac{E_F}{kT}} \gg 1$. $(\otimes \otimes)$

$$Z(\otimes) \Rightarrow e^{\frac{E_F}{kT}} = \frac{2}{n} \left(\frac{2\pi mkT}{h^2} \right)^{3/2},$$

s uvážením $(\otimes \otimes)$, dostaneme hľadané kritérium:

$$\frac{2}{n} \left(\frac{2\pi mkT}{h^2} \right)^{3/2} \gg 1$$

– pre *nedegenerovaný plyn*.

Opačná nerovnosť:

$$\frac{2}{n} \left(\frac{2\pi mkT}{h^2} \right)^{3/2} \ll 1$$

platí pre *degenerovaný plyn*.

Podľa týchto vzťahov, degeneráciu plynu spôsobuje:

- vysoká koncentrácia častíc – n ,
- malá hmotnosť častíc (pozri m_{ef} u polovodičov) ,
- nízka teplota T .

Príklad:

- kovy** – uvažujme teploty $T_1 = 300$ K , resp. $T_2 = 2000$ K.
 $m = 9,1 \cdot 10^{-31}$ kg , $n = 6 \cdot 10^{28}$ m⁻³ .

Potom:

$$\text{pri } T_1 = 300 \text{ K} \quad \frac{2}{n} \left(\frac{2\pi mkT}{h^2} \right)^{3/2} \cong 4 \cdot 10^{-4} \text{ ,}$$

$$\text{pri } T_1 = 2000 \text{ K} \quad \frac{2}{n} \left(\frac{2\pi mkT}{h^2} \right)^{3/2} \cong 6 \cdot 10^{-3} \text{ ,}$$

⇒ elektrónový plyn v kovoch je vždy silne degenerovaný.

- polovodiče**

– bežné koncentrácie elektrónového plynu:

$$n \approx 10^{18} - 10^{24} \text{ m}^{-3} \text{ ,}$$

$$\Rightarrow \frac{2}{n} \left(\frac{2\pi mkT}{h^2} \right)^{3/2} \approx 10^7 - 10^1 \quad \text{pri } T_1 = 300 \text{ K.}$$

(Pozn.: pri vyšších teplotách ešte vyššie hodnoty pravej strany.)

⇒ elektrónový plyn v polovodičoch je pri bežných podmienkach nedegenerovaný.

4.2.4. Tepelná kapacita elektrónového plynu

Vypočítajme molárnu tepelnú kapacitu elektrónového plynu podľa klasickej teórie:

Ide o voľné elektróny (každý má 3 stupne voľnosti), teda stredná kinetická energia pripadajúca na 1 elektrón je

$$\bar{\varepsilon} = \frac{3}{2} k_B T \quad , \quad \text{kde } k_B \text{ je Boltzmannova konštanta.}$$

Pre 1 mol elektrónového plynu

$$E_{el} = \frac{3}{2} k_B T \cdot N_A = \frac{3}{2} RT \quad .$$

Pre molárnu tepelnú kapacitu elektrón. plynu $C_{el} = \frac{\partial E_{el}}{\partial T}$ potom podľa

klasického prístupu platí $C_{el} = \frac{3}{2} R$.

Ak k tomuto výrazu pripočítame molárnu tepelnú kapacitu fononového plynu (pripadajúcu na kmity mriežky) $C_V = 3R \Rightarrow$

celková molárna tepelná kapacita kovov (pri vysokých teplotách):

$$C = C_{el} + C_V = \frac{9}{2} R \quad . \quad (*)$$

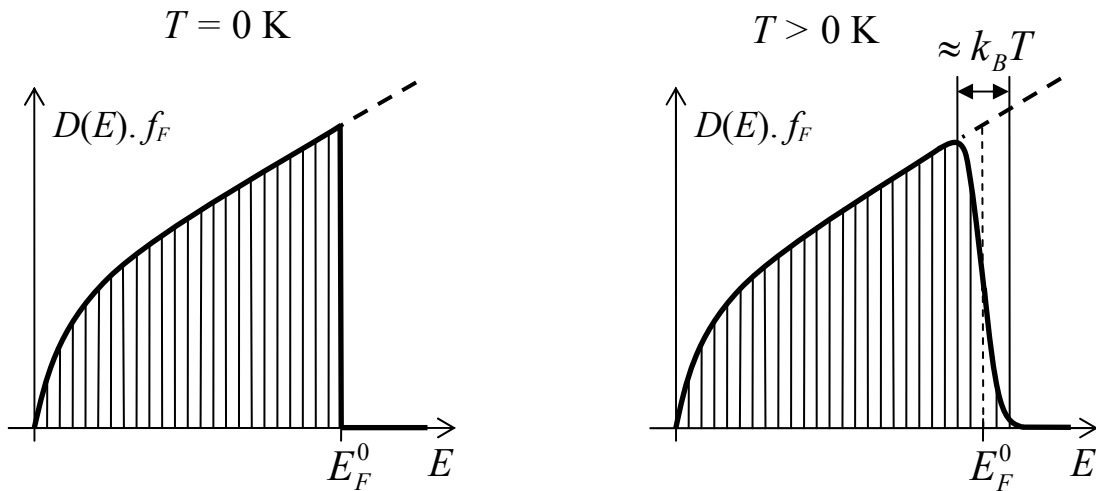
Záver: Podľa výsledku (*) molárna tepelná kapacita kovov by mala byť o 50% vyššia ako u nekovov – čo úplne odporuje skutočnosti (príspevok elektrónov pri izbovej teplote je obvykle menší ako 1% C_V)

Výpočet molárnej tepelnej kapacity elektrónového plynu podľa Sommerfeldovej teórie a kvantovej štatistiky

Uvažujme oblasť nízkych teplôt:

Podľa tejto teórie môžu byť tepelne excitované iba elektróny zo stavov v oblasti $k_B T$ okolo Fermiho medze (iba pre tieto elektróny existujú vyššie ležiace prázdne energetické stavy – pozri obr.)

Hustota obsadených energetických stavov elektrónového plynu:

K presnému výpočtu C_{el} je potrebné vyčíslit' výraz $C_{el} = \frac{\partial E_{el}}{\partial T}$, kde

$$E_{el} = V \int_0^{\infty} D(E) f_F(E) E dE = \frac{V}{2\pi^2} \left(\frac{2m}{\hbar^2} \right)^{3/2} \int_0^{\infty} \frac{E^{3/2}}{e^{\frac{E-E_F}{kT}} + 1} dE .$$

Pre matematickú náročnosť tohto výpočtu uvádzam v ďalšom iba orientačný (kvalitatívny) výpočet C_{el} :

Pri $T = 0$ – energia elektrónového plynu $E_{el}^0 = \frac{3}{5} N E_F^0$.

Pri tepelnej excitácii ($T \neq 0$) každý excitovaný elektrón získa energiu $\approx k_B T$, preto zvýšenie energie elektrónového plynu bude

$$E'_{el} = N_{ef} \cdot k_B T , \text{ kde } N_{ef} \text{ – efektívny počet excitovaných elektrónov.}$$

Tepelne excitované sú iba elektróny z „pásma“ o šírke $k_B T$ pod $E_F^0 \Rightarrow$

$$N_{ef} \cong V \cdot D(E_F^0) k_B T = \frac{V}{2\pi^2} \left(\frac{2m}{\hbar^2} \right)^{3/2} \left(\frac{\hbar^2}{2m} (3\pi^2 n)^{3/2} \right)^{1/2} k_B T = \frac{3}{2} \frac{N k_B T}{E_F^0} .$$

Teda vzrast energie tepelnou excitáciou pre 1 mol elektrónového plynu:

$$E'_{el} = N_{ef} \cdot k_B T = \frac{3}{2} \frac{N_A}{E_F^0} k_B^2 T^2 , \text{ s uvažovaním } C_{el} = \frac{\partial E_{el}}{\partial T} = \frac{\partial (E_{el}^0 + E'_{el})}{\partial T}$$

$$\Rightarrow \boxed{C_{el} \cong \frac{3Rk_B}{E_F^0} \cdot T \approx 10^{-2} C_V} , \text{ čo je dobrá zhoda s experimentom.}$$